18. 8. 2023

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Odškodňování nemajetkové újmy ve světle nálezu Ústavního soudu I. ÚS 1010/22

Ústavní soud se v nálezu ze dne 8. března 2022 sp. zn. I. ÚS 1010/22 vyjádřil kriticky k postupu obecných soudů, které přiznávaly poškozeným náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění mechanicky dle Metodiky k náhradě nemajetkové újmy na zdraví a výpočtu podloženého znaleckým posudkem. Ve svém článku shrnuji právní východiska odškodňování tohoto typu nemajetkové újmy i možnosti dalšího praktického využití citované Metodiky.

Předchozí právní úprava

Za účinnosti zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších právních předpisů (dále jen „ObčZ“) bylo odškodnění stanoveno podle bodového ohodnocení určeného vyhláškou Ministerstva zdravotnictví, k jejímuž vydání bylo Ministerstvo zdravotnictví oprávněno na základě zmocnění obsaženého v § 444 odst. 2 ObčZ. Ustanovení § 444 odst. 1 ObčZ přitom obecně upravovalo, že při škodě na zdraví se jednorázově odškodňují bolesti poškozeného a ztížení jeho společenského uplatnění. Nejprve bylo bodové ohodnocení upraveno vyhláškou ministerstev zdravotnictví a spravedlnosti, Státního úřadu sociálního zabezpečení a Ústřední rady odborů č. 32/1965 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění, která byla v dalších letech novelizována a k 1. 1. 2002 nahrazena vyhláškou Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění.

Vyhláška č. 440/2001 Sb. (dále jen „vyhláška“) stanovila výši, do které se poskytuje náhrada za bolest a ztížení společenského uplatnění způsobené pracovním úrazem, nemocí z povolání nebo jiným poškozením zdraví. Podle § 2 a 3 vyhlášky se bolest i ztížení společenského uplatnění určila podle bodového ohodnocení stanoveného v přílohách vyhlášky. Vžila se tak praxe, že výpočet náhrady za bolest a ztížení společenského uplatnění se považovala za otázku skutkovou a její výpočet se určil znaleckým posudkem. Tento postup využívaly jak pojišťovny, které v případě pojištěných škůdců poskytovaly poškozeným náhradu, tak i soudy v případech, kdy se škůdce s poškozeným nedokázal na výši náhrady dohodnout a spor řešil soud.

Stávající právní úprava

Po nabytí účinnosti zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „o. z.“), tj. k 1. 1. 2014, pozbyla vyhláška č. 440/2001 Sb. účinnosti. V ustanovení § 2958 o. z. je stanovené pravidlo, podle něhož musí škůdce při ublížení na zdraví odčinit újmu poškozeného peněžitou náhradou, vyvažující plně vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy. Ztížení společenského uplatnění chápe cit. ustanovení jako překážku lepší budoucnosti poškozeného vzniklou poškozením zdraví. Peněžitá náhrada by tedy primárně měla vyvažovat utrpěnou újmu, pokud by jí nebylo možné určit, stanoví se podle zásad slušnosti.

Důvodová zpráva k o. z. [1] v této souvislosti konstatuje, že: „pokud jde o nemajetkové újmy na zdraví nebo náhrady při usmrcení, opouští se pojetí § 444 odst. 2 a 3 platného občanského zákoníku

a vůbec myšlenka, že by sazebník výše náhrad měl a priori stanovit zákon nebo dokonce podzákonný předpis, aby se tak zjednodušilo rozhodování soudů. Nehledě k tomu, že obdobný přístup standardní zákonné úpravy nevolí a nabízejí soudům - ačli vůbec (např. francouzský Code civil nebo švýcarský Zivilgesetzbuch tyto otázky vůbec neřeší a dávají soudci volnou ruku - je třeba hlavně poukázat, že rozhodnutí jednotlivého právního případu náleží jen soudci a zákonodárná moc, natož moc výkonná nemá v působnosti nařizovat soudu, jak má jednotlivý případ rozhodnout. Soukromý život je nekonečně variabilní a snaha po jeho nivelizaci v záležitostech tak navýsost individuálních jako jsou bolest, důsledky újmy na zdraví pro další budoucnost postiženého nebo ztráta blízkého člověka není důvodná." Což je dále vysvětleno takto: „Odpovědnost za spravedlivé rozhodnutí v konkrétním případě nemůže ze soudce nikdo sejmout a snaha o nivelizaci soukromého života v jeho rozmanitostech nevyvolá nic jiného, než rigor nesrovnávající se s povahou jednotlivých případů. Náhrada nemajetkových újem v souvislosti s jinými zásahy do osobní sféry (jméno, čest, pověst, soukromí) nebo např. poskytnutí zadostiučinění za újmy způsobené nekalou soutěží nebo delikty proti obchodní firmě nejsou ani v současné právní úpravě co do výše konkrétně stanovovány, aniž to vyvolává v rozhodovací praxi obtíže. Podobné je to např. s výší výživného a v řadě dalších případů. Pociťují-li někteří představitelé soudní moci potřebu tabulek, vzorců nebo klíčů speciálně pro tyto účely, nic nebrání tomu, aby se soudní praxe sama shodla na zásadách, podle nichž bude postupováno."

Metodika Nejvyššího soudu

Ustanovení § 2958 o.z. vyvolalo polemiku zejména na straně pojišťoven bezprostředně po nabytí účinnosti o. z., neboť dosud zavedený postup byl zrušen a chybělo zde jakési „vodítko", jakou částku mohou vyjednat s poškozenými tak, aby se pokud možno věc řešila smírnou cestou. Na straně poškozených naopak vznikla obava, že jim ze strany pojišťoven a škůdců bude nabízena náhrada nepřiměřeně nízká, aniž by si sami mohli nějak exaktně odvodit, jakou částku by jim mohl přiznat soud. Důvodová zpráva však konstatováním, že se soudní praxe může shodnout na zásadách, podle kterých se bude nemajetková újma počítat, otevřela Nejvyššímu soudu dveře k vydání Metodiky k náhradě nemajetkové újmy na zdraví (bolest a ztížení společenského uplatnění podle § 2958 o.z.) (dále jen „Metodika")[2]

Úvahy o spravedlivém uspořádání tak byly vytěsněny snahou vrátit se k exaktním tabulkám s bodovým ohodnocením. Tyto obtíže Nejvyšší soud ČR vyslyšel a krátce po nabytí účinnosti o. z., 12. 3. 2014, vzalo občanskoprávní a obchodní kolegium Nejvyššího soudu na vědomí Metodiku. Metodika byla vypracována Nejvyšším soudem ve spolupráci se Společností medicínského práva, zástupci pojistitelů, právnických a lékařských profesí a publikována ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek.

Od počátku bylo zdůrazňováno, že Metodika nemá závazný charakter, a je pomůckou k naplnění zásady slušnosti ve smyslu § 2958 o. z.. V preambuli Metodiky Nejvyšší soud zdůraznil, že *„důvody odstranění dosavadního systému ohodnocení bolesti a ztížení společenského uplatnění zjevně míří pouze do oblasti soudních sporů, avšak zcela pomíjí, že kritizovaná náhradová vyhláška umožňovala mimosoudně vyřešit většinu případů, neboť systém bodového ohodnocení trvalých následků lékařským posudkem skýtal vcelku spolehlivý základ pro vyčíslení náhrady, která až na výjimky mohla obstát i v případném soudním sporu."*[3] Nejvyšší soud zdůvodnil potřebu Metodiky hrozbou naprosto nepřehledné situace spojené s nepředvídatelností rozhodovací praxe. Nejvyšší soud dále zdůraznil, že *„u ztížení společenského uplatnění bylo přistoupeno k vytvoření zcela nového systému, který by vedle nezbytného odborného lékařského zatřídění újmy zohledňoval i lépe definovaný a zdravotní újmě přiřazený obsah postižení (omezení) jednak ve vztahu k průměrnému (obvyklému) poškozenému, jednak s přihlédnutím k individuálním odlišnostem každého jednotlivého případu."*

Metodika byla již od svého vydání kritizována, a to jednak v obecné rovině s poukazem na to, že

Nejvyšší soud nemá pravomoc nahrazovat zákonodárnou nebo výkonnou moc a chybějící normu nahradit jakousi metodikou, aniž by dal prostor pro vyřešení problémů spojených se zrušením náhradové vyhlášky č. 440/2001 Sb. rozhodovací praxí.[4] Jiní autoři[5] oponovali, že sama důvodová zpráva vyzvala soudní moc k vytvoření zásad, podle nichž bude rozhodováno, kritizovali však Metodiku po obsahové stránce. Např. Mališ v této souvislosti uvedl, že u ztížení společenského uplatnění Metodika vychází ze zohlednění následku jednotlivých omezení lidského života, tzv. domén, a výpočet byl pak de facto aritmetickým průměrem, avšak *„Metodikou tímto způsobem zavedená doménová nivelizace, tedy že všechna vyjmenovaná omezení lidského života mají stejnou závažnost, naprosto neodpovídá vnímání těchto omezení ze strany průměrného poškozeného.“*

Netrvalo dlouho, a Metodika byla brána jako kvazi náhradová vyhláška, výši náhrady za bolest a ztížení společenského uplatnění podle ní počítali soudní znalci v oboru zdravotnictví. Vznikla nová specializace – odvětví „odškodňování újem na zdraví podle zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník,“ a „výpočet“ újmy za utrpěnou bolest a ztížení společenského uplatnění se v případě soudního sporu řešil jako otázka skutková.

Právní rozbor nálezu Ústavního soudu I. ÚS 1010/22

Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1010/22 dal za pravdu kritikům Metodiky. Nebylo to poprvé, kdy se Ústavní soud Metodikou zabýval. V nálezu sp. zn. IV. ÚS 2578/19 konstatoval, že *„pracují-li obecné soudy s Metodikou Nejvyššího soudu (jdoucí do jisté míry proti záměru zákonodárce vyjádřeném v novém občanském zákoníku) jako s pouhým základem pro výpočet odčinění imateriální újmy – vodítkem, od kterého se „odrazí“ – a zvažují-li pečlivě, zda konkrétní případ neodůvodňuje odchylku od základu (ať již směrem nahoru, nebo i dolů, neboť obojí je možné), přičemž svá rozhodnutí řádně odůvodní – srozumitelně vyloží, jak se vymezená kritéria promítají do kontextu souzené věci – pak dostojí ústavněprávním požadavkům na spravedlivé rozhodnutí ve věci a neposkytují Ústavnímu soudu důvod k zásahu do jejich nezávislé rozhodovací činnosti.“*

V novém nálezu sp. zn. I. ÚS 1010/22 Ústavní soud však zdůraznil, že *„Metodika má sloužit předvídatelnosti rozhodovací praxe (a především jako vodítko pro možnost mimosoudního vyrovnání).“* Ústavní soud podrobil kritice soudní praxi, která se *„proti jasnému záměru zákonodárce zjednodušujícím způsobem hodnotově vrátila k východiskům úpravy účinné do 31. 12. 2013. Nepřípustný trend přenášení odpovědnosti za rozhodnutí ze soudu na znalce se paradoxně projevuje ještě intenzivněji. Pokračující vývoj nejenže nenaplňuje záměr zákonodárce nastolit ideově novou praxi, nýbrž je v lecčems rigidnější, než tomu bylo před účinností „nového“ občanského zákoníku, opírají-li se dnes soudci v řadě případů především o skutkově-právní závěry znalců, fakticky (za soudce) aplikujících „výkladovou pomůcku“, nezaštítěnou oficiálně žádnou státní institucí.“*

Ústavní soud v této souvislosti poukázal na svá předchozí rozhodnutí k otázce nepřípustného využívání znaleckého dokazování, kdy je znalcům předložena k řešení otázka právní, nikoli skutková. Je možné uvést např. nález sp. zn. II. ÚS 2630/07, ve kterém Ústavní soud uvedl, že *„soudy musí pracovat se snahou o individuální přístup ke každému jednotlivému případu, a nikoliv naprosto nekriticky přejímat závěry znaleckých posudků, v nichž jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí pak musí být rozhodnutím nezávislého soudu, a nikoliv soudního znalce.“*

Právní názor Ústavního soudu přitom koresponduje i s rozhodovací praxí Nejvyššího soudu v trestních věcech. V usnesení sp. zn. 8 Tdo 190/2017 Nejvyšší soud uvedl: *„Znalci z oboru zdravotnictví, odvětví stanovení nemateriální újmy na zdraví, nepřísluší, aby na základě Metodiky sám stanovil a určil částku náhrady za ztížení společenského uplatnění, neboť je to soud, kdo stanoví její výši podle předem daných kritérií. Účelem znaleckého posudku je vytvořit pro soud dostatečně*

podrobný, strukturovaný a pochopitelný skutkový podklad, obsahující odborný lékařský závěr o míře vyřazení poškozeného ze životních činností definovaných v Metodice tak, aby soud mohl učinit právní závěr o výši náhrady za nemajetkovou újmu.“

V citovaném nálezu sp. zn. II. ÚS 1010/22 Ústavní soud shrnul, že *„ústavně konformní výklad § 2958 o. z. vyžaduje, aby byla výše náhrady nemajetkové újmy na zdraví přiznávána primárně nikoli podle „nezávazných pomůcek“, nýbrž podle zákona a jeho smyslu („filosofie“), tedy především podle zásad slušnosti. … Metodika je nepochybně velmi užitečnou pomůckou při mimosoudních vyjednáváních, nedohodnou-li se však strany deliktního závazku smírně a podá-li poškozený žalobu, musí nastat jiný – zákonný – režim.*

Ústavní soud hodnotil i otázku předvídatelnosti soudního rozhodování, které měla Metodika napomoci. Konstatoval, že pro rozhodnutí soudu o přiměřenosti odčinění nemajetkové újmy v penězích *„je třeba při srovnávání s jinou rozhodovací praxí vzít do úvahy nejen skutkovou obdobnost případu, nýbrž zasadit srovnávanou částku také do ekonomického kontextu doby jejího přiznání.“*

Ústavní soud rozhodně další používání Metodiky nezakázal, jak již bylo uvedeno, bude podle ní standardně postupováno především při mimosoudním řešení výše náhrad nemajetkové újmy. Ústavní soud s vědomím toho, že Metodiku budou používat i soudy, zdůraznil, že *„trvá na požadavku, aby obecný soud, použije-li jako „výkladovou pomůcku“ Metodiku, následně ve svých úvahách promítl její nezávaznost, mezery i nedostatky a korigoval ji tak, aby dospěl ke spravedlivému výsledku konvenujícímu „zásadám slušnosti“. Účastníkovi (i nezastoupenému) musí být ze soudního rozhodnutí zřejmé, jaká jeho omezení považoval soud za zásadní, jakou intenzitu jim přisoudil a proč podle jeho úvahy přisouzené odškodnění zásadám slušnosti odpovídá*“.

Ústavní soud, jako již opakovaně v minulosti, vyzdvihl nejen nutnost řešení právních otázek soudem (a nikoli znalcem), ale rovněž význam řádného a srozumitelného odůvodnění rozhodnutí obecných soudů. S názorem Ústavního soudu nelze nesouhlasit, neboť skutečnost, podle které se posuzuje, zda došlo k nemajetkové újmě a kdo za ni odpovídá, je otázkou právní nikoli skutkovou. Pokud soud dospěje k závěru, že došlo k zaviněnému způsobení nemajetkové újmy, pak soudu náleží rozhodování o výši náhrady. Vzhledem k tomu, že zákon ukládá, aby náhrada byla stanovena podle zásad slušnosti, je zjevné, že i určení výše náhrady považuje za otázku právní. Tomu ostatně odpovídá i vysvětlení obsažené v důvodové zprávě.

Znalecký posudek má sloužit k tomu, aby soudu a účastníkům řízení byly poskytnuty odpovědi na otázky, kterým nerozumí, ať už se jedná o vysvětlení lékařských postupů, neznámých pojmů nebo možných důsledků a komplikací, znalci však nepřísluší rozhodování o otázkách právních, tedy zda došlo k zaviněnému jednání, zda lékař postupoval *de lege artis*, či zda vznikl nárok na odškodnění nemajetkové újmy. Praxe je však opakem, doposud se znalcům v oboru zdravotnictví pokládali otázky typu: jak vznikla újma na zdraví, zda lékař v rámci poskytování služeb postupoval *de lege artis* a v jaké výši má žalobce nárok na náhradu nemajetkové újmy. Otázka, zda operatér chyboval, je otázkou skutkovou, zatímco otázka, zda postupoval v souladu s pravidly lékařského umění, je otázkou právní a znalci na ni nepřísluší odpovídat, může pouze uvést, jaké konkrétní medicínské standardy se na daný lékařský výkon vztahují. Výše náhrady za bolestné a ztížení společenského uplatnění je, i přes snahu nespočetného počtu znalců se k ní vyjadřovat, taktéž otázkou právní a záleží tedy pouze na úvaze soudu, jakou náhradu poškozenému přizná, za současného respektování zásad slušnosti, přičemž výši náhrady musí soud ve svém rozhodnutí důkladně zdůvodnit.

Závěr

Co bude dále? Metodiku a výpočet odškodnění podle metodiky znalcem budou i nadále používat

poškození, i proto, aby měli orientační představu o výši odškodnění. Částka stanovená znalcem však není rigidní, v soudním řízení (a koneckonců i v rámci mimosoudního jednání) mohou uplatnit částku jinou (zpravidla vyšší). V takovém případě bude však nutné v žalobě tvrdit a navrhnout odpovídající důkazy k prokázání toho, že právě navrhovaná částka odškodnění odpovídá zásadám slušnosti, včetně zdůvodnění toho, proč a v jakém rozsahu se při uplatnění nároku na odčinění nemajetkové újmy od Metodiky odchylují. Nepochybnou roli bude do budoucna hrát i inflace a ekonomická realita v době, kdy bude soud o nároku na náhradu újmy rozhodovat. Vývoj rozhodovací praxe pak bude nepochybně mít i zpětně vliv na Metodiku, takže se dají očekávat i její další „redakční“ změny.

JUDr. Dominika Erbrt,
advokátka

Rödl & Partner

Rödl & Partner

Platnéřská 191/2
110 00 Praha 1

Tel.: +420 236 163 111
e-mail: dominika.erbrt@roedl.com

2022 právnická firma roku

---

[1] Důvodová zpráva k § 2951 až 2971 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, k dispozici >>> zde.

[2] Zde je na místě upozornit, že první zveřejnění uvádělo, že občanskoprávní a obchodní kolegium Nejvyššího soudu přijalo 12. 3. 2014 doporučení k aplikaci § 2958 o. z.. Teprve v r. 2015 byla provedena redakční změna v tom smyslu, že občanskoprávní a obchodní kolegium vzalo Metodiku na vědomí.

[3] Metodika k náhradě nemajetkové újmy na zdraví (bolest a ztížení společenského uplatnění podle § 2958 občanského zákoníku), k dispozici >>> zde.

[4] Např. Křístek, Lukáš: Nejvyšší soud nahrazuje judikaturu a obchází moc zákonodárnou i výkonnou, k dispozici >>> tzde.

[5] Např. Mališ, Daniel: Metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy potřetí – zákoutí a taje redakční opravy metodiky, k dispozici >>> zde.

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- Licence LUC v podnikatelské strategii provozovatelů dronů
- Péče rodičů po novele od 1.1.2026
- K ukončování služebního poměru po novele zákona o státní službě
- Aktuality z práva internetu: kybernetická bezpečnost a online řešení sporů
- Zelené standardy pro výstavbu a renovace: jaké povinnosti přinese nová evropská úprava?
- Byznys a paragrafy, díl 25.: Započtení
- Zrušení bytového spoluvlastnictví včetně limitů soudní ingerence
- 2. díl ze série Pravidla a odpovědnost při provozování zimních sportů: Povinnosti provozovatele při závodech a trénincích: zabezpečení tratí a oddělení veřejného a sportovního provozu
- Protokol o předání díla jako podmínka zaplacení jeho ceny a k možné změně soudní praxe
- Rozsáhlá novela rodinného práva účinná od 1.1.2026
- Judikatura: smluvní sjednání prekluzivní lhůty je obecně platné (FIDIC)